

ELMi is

beynəlxalq elmi jurnal

SCIENTIFIC WORK
International scientific journal

www.aem.az

ISSN: 2663-4619
e-ISSN: 2708-986X

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN

ELMİ İŞ
beynəlxalq elmi jurnal
1.518 Yüksək İmpakt Faktorlu

Cild: 15 Sayı: 5

SCIENTIFIC WORK
International scientific journal
With High Impact Factor 1.518

Volume: 15 Issue: 5

Bakı – Baku
2021

Jurnal Azərbaycan Respublikası
Ədliyyə Nazirliyi
Mətbu nəşrlərin
reyestrinə 25.04.2007-ci ildə
daxil edilmişdir.
Reyestr №2212

The journal is included in the
Register of Press editions of
the Ministry of Justice
of the Republic of Azerbaijan
on 25.04.2007.
Registration number: 2212

Beynəlxalq indekslər / International indices

ISSN: 2663-4619
e-ISSN: 2708-986X
DOI: 10. 36719

© Jurnalda çap olunan materiallardan istifadə edərkən istinad mütləqdir.
© It is necessary to use reference while using the journal materials.
© www.aem.az

Təsisçi və baş redaktor:
Mübariz HÜSEYİNOV
tədqiqatçı
+994 50 209 59 68
tedqiqat1868@gmail.com

Founder and chief editor:
Mubariz HUSEYINOV
researcher
+994 50 209 59 68
tedqiqat1868@gmail.com

Redaktor:
Dürdanə HÜMBƏTOVA
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
durdanahumbatova@gmail.com

Editor:
Durdana HUMBATOVA
Phd in philology, docent
durdanahumbatova@gmail.com

Redaktor koməkçisi:
Aygün ABBASOVA
aygun.a.abbasova@gmail.com

Assistant editor:
Aygun ABBASOVA
aygun.a.abbasova@gmail.com

REDAKSİYA HEYƏTİ

Humanitar və ictimai elmlər bölməsi

Möhsün NAĞISOYLU, akademik, AMEA Dilçilik İnstitutu
Nərgiz AXUNDOVA, akademik, AMEA Tarix İnstitutu
Nadir İLHAN, prof. dr., Fırat Universiteti / Türkiyə
Ceyran MAHMUDOVA, sənətsünaslıq elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti
Qəzənfər KAZIMOV, filologiya elmləri doktoru, professor, AMEA Dilçilik İnstitutu
Coanna MARŞALEK-KAVA, siyasi elmlər doktoru, professor, Nikolay Kopernik Universiteti / Polşa
İzzət RÜSTƏMOV, fəlsəfə elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti
Məhərrəm QASIMLI, filologiya elmləri doktoru, professor, AMEA Ədəbiyyat İnstitutu
Şirindil ALIŞANOV, filologiya elmləri doktoru, professor, AMEA Ədəbiyyat İnstitutu
Əmir ƏLİYEV, hüquq elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti
Natalya MIŞINA, hüquq elmləri doktoru, professor, Odessa Hüquq Akademiyası / Ukrayna
Funda TOPRAK, prof.dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Universiteti / Türkiyə
Anar İSGƏNDƏROV, tarix elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti
İradə HÜSEYNOVA, tarix elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti
Vidas KAVALIAUSKAS, humanitar elmlər doktoru, professor, Vilnus Biznes Universiteti / Litva
Rüfət RÜSTƏMOV, filologiya elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti
Firuzə ABBASOVA, hüquq elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti
Saodat MUXAMEDOVA, filologiya elmləri doktoru, professor, Daşkənd Pedaqoji Universiteti / Özbəkistan
Svetlana KOJİROVA, siyasi elmlər doktoru, professor, L.N.Qumilyov adına Avrasiya Milli Universiteti / Kazaxıstan
Masumə DAEI, tarix elmləri doktoru, professor, Təbriz Payame Noor Universiteti / İran İslam Respublikası
Rafail HƏSƏNOV, sosiologiya elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti
Elşad MİRBƏŞİR OĞLU, siyasi elmlər doktoru, professor, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası
Flera SEYFULLINA, filologiya elmləri doktoru, professor, Kazan Federal Universiteti / Rusiya, Tatarıstan Respublikası
Şəhla SƏMƏDOVA, hüquq elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti
Şikar QASIMOV, tarix elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Texniki Universiteti
Müseyyib İLYASOV, pedaqogika elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
İya ZUMBULADZE, filologiya elmləri doktoru, professor / Kutaisi Dövlət Universiteti / Gürcüstan
Mönsüm ALIŞOV, pedaqoji elmlər doktoru, professor, "İdrak" liseyi
Abbas ABBASOV, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti
Rəşid CABBAROV, psixologiya elmləri doktoru, dosent, Bakı Dövlət Universiteti
Andrey RAQULIN, hüquq elmləri doktoru, dosent, Rusiya Federasiyasının DİN Moskva Universiteti / Rusiya
Nəriman SEYİDƏLİYEV, filologiya elmləri doktoru, dosent, AMEA Dilçilik İnstitutu
Dürdanə MƏMMƏDOVA, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Bakı Dövlət Universiteti
Gülnoz SATTOROVA, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, ÖREA Özbək Dili, Ədəbiyyatı və Folkloru İnstitutu / Özbəkistan Respublikası
Hacer DOLANBAY, doktor öyrətim üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiyə
Rövşən RAMİZOĞLU, doktor öyrətim üyesi, Selçuk Universiteti / Türkiyə
Andrey SIZRANOV, tarix elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Həştərxan Dövlət Universiteti / Rusiya

Təbiət elmləri bölməsi

Vaqif ABBASOV, akademik, AMEA Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu
Georgi DUKA, akademik, Moldova Elmlər Akademiyası / Moldova
Mehmet KARATAŞ, prof. dr., Necmettin Erbakan Universiteti / Türkiyə
Sabir HƏBİBOV, akademik, Rusiya Tibbi-Texniki Elmlər Akademiyası / Rusiya
İbrahim CƏFƏROV, AMEA-nın müxbir üzvü, Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
Elşad QURBANOV, AMEA-nın müxbir üzvü, Bakı Dövlət Universiteti
Duyğu KILIÇ, prof. dr., Amasiya Universiteti / Türkiyə
Zöhrab QARAYEV, tibb elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Tibb Universiteti
Eldar QASIMOV, tibb elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Tibb Universiteti
Mehmet ÜNLÜ, prof. dr., Marmara Universiteti / Türkiyə
İlham KAZIMOV, tibb elmləri doktoru, professor, M.Topçubaşov adına Elmi Cərrahiyyə Mərkəzi
İbadulla AĞAYEV, tibb elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Tibb Universiteti
Elxan NURİYEV, coğrafiya elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti
Elçin AĞAYEV, tibb elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Tibb Universiteti
Ramiz ƏHLİMANOV, coğrafiya elmləri doktoru, dosent, Bakı Dövlət Unversiteti
Elçin HÜSEYN, biotibb elmləri doktoru, Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
Elza ORUCOVA, tibb üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Tibb Universiteti
Aytəkin AXUNDOVA, biologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Bakı Slavyan Universiteti

Dəqiq elmlər bölməsi

Məhəmməd MEHDİYEV, akademik, Bakı Dövlət Universiteti
Eldar VƏLİYEV, akademik, Milli Texniki Universitet / Ukrayna
Yaşar MEHRƏLİYEV, riyaziyyat elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti
Eldar MƏSİMOV, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti
Maarif CƏFƏROV, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor, Bakı Dövlət Universiteti
Natiq ƏHMƏDOV, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti

Texnika elmləri bölməsi

Elçin İSGƏNDƏRZADƏ, texnika elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Texniki Universiteti
Şahlar BABAYEV, texnika elmləri doktoru, dosent, Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti
Elov BOTİR, texnika elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Ə.Nəvai adına Özbək Dili və Ədəbiyyatı Daşkənd Dövlət Univeristetii / Özbəkistan
Zəfər CƏFƏROV, texnika elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Dövlət Memarlıq və İnşaat Universiteti

EDITORIAL STAFF

Humanities and Social Sciences

Mohsun NAGISOYLU, academician, Institute of Linguistics of ANAS
Nargiz AKHUNDOVA, academician, Institute of History of ANAS
Nadir İLHAN, prof. dr., Firat University / Turkey
Jeyran MAHMUDOVA, doctor of arts, professor, Azerbaijan State University of Culture and Arts
Gazanfar KAZIMOV, doctor of philological sciences, professor, Institute of Linguistics of ANAS
Joanna MARSHALEK-KAWA, doctor of political sciences, professor, Nicolaus Copernicus University / Poland
Izzet RUSTAMOV, doctor of Philosophy, Professor, Baku State University
Maharram GASIMLI, doctor of philological sciences, professor, Institute of Literature of ANAS
Shirindil ALISHANOV, doctor of philological sciences, professor, Institute of Literature of ANAS
Amir ALIYEV, doctor of Law, professor, Baku State University
Natalya MISHYNA, doctor of Law, Professor, Odessa Law Academy / Ukraine
Funda TOPRAK, prof.dr., Ankara Yildirim Beyazit University / Turkey
Anar ISGANDAROV, doctor of historical sciences, professor, Baku State University
İrada HUSEYNOVA, doctor of historical sciences, professor, Baku State University
Vidas KAVALIAUSKAS, doctor of humanities, professor, Vilnius Business University / Lithuania
Rufat RUSTAMOV, doctor of philology, professor, Baku State University
Firuzə ABBASOVA, doctor of Law, professor, Baku State University
Saodat MUKHAMEDOVA, doctor of philological sciences, professor, Tashkent Pedagogical University / Uzbekistan
Svetlana KOJIROVA, doctor of political sciences, professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University / Kazakhstan

Masuma DAEI, doctor of historical sciences, professor, Payame Noor University, Tabriz / Islamic Republic of Iran
Rafail HASANOV, doctor of sociological sciences, professor, Baku State University
Elshad MIRBASHIR OGLU, doctor of political sciences, professor, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan
Flera SEYFULLINA, doctor of philology, professor, Kazan Federal University / Russia, Republic of Tatarstan
Shahla SAMADOVA, doctor of Law, professor, Baku State University
Shikar GASIMOV, doctor of historical sciences, professor, Azerbaijan Technical University
Museyib ILYASOV, doctor of pedagogical sciences, professor, Azerbaijan State Pedagogical University
Iya ZUMBULADZE, doctor of philological sciences, professor, Kutaisi State University / Georgia
Monsum ALISHOV, doctor of pedagogical sciences, professor, "Idrak" lyceum
Abbas ABBASOV, doctor of philosophy in philology, professor, Baku State University
Rashid JABBAROV, doctor of psychological sciences, docent, Baku State University
Andrey RAGULIN, doctor of Law, docent, Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation / Russia
Nariman SEYIDALIYEV, doctor of philological sciences, docent, Institute of Linguistics of ANAS
Durdana MAMMADOVA, doctor of philosophy in Law, docent, Baku State University
Gulnoz SATTOROVA, doctor of philosophy in philology, docent, Institute of the Uzbeklanguage, literature and folklore Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan / Republic of Uzbekistan
Hacer DOLANBAY, doctor of philosophy in philology, Mush Alparslan University / Turkey
Rovshan RAMIZOGLU, doctor of philosophy in philology, Selcuk University / Turkey
Andrey SYZРАНOV, doctor of philosophy in historical sciences, docent, Astrakhan State University / Russia

Natural Sciences

Vagif ABBASOV, academician, Institute of Petrochemical Processes of ANAS
Georgi DUKA, academician, Moldovan Academy of Sciences / Moldova
Mehmet KARATASH, prof. dr., Necmettin Erbakan University / Turkey
Sabir HABIBOV, academician, Russian Academy of Medical and Technical Sciences / Russia
Ibrahim JAFAROV, corresponding member of ANAS, Azerbaijan State Agrarian University
Elshad GURBANOV, corresponding member of ANAS, Baku State University
Duygu KILICH, prof. dr., Amasya University / Turkey
Zohrab GARAYEV, doctor of medical sciences, professor, Azerbaijan Medical University
Eldar GASIMOV, doctor of medical sciences, professor, Azerbaijan Medical University
Mehmet UNLU, prof. dr., Marmara University / Turkey
Ilham KAZIMOV, doctor of medical sciences, professor, Scientific Surgery Center named after M. Topchubashov
Ibadulla AGAYEV, doctor of medical sciences, professor, Azerbaijan Medical University
Elkhan NURIYEV, doctor of geographical sciences, professor, Baku State University
Elchin AGAYEV, doctor of medical sciences, professor, Azerbaijan Medical University
Ramiz AHLIMANOV, doctor of geographical sciences, associate professor, Baku State University
Elchin HUSEYN, doctor of biomedical sciences, Azerbaijan State University of Oil and Industry
Elza ORUJOVA, doctor of philosophy in medicine, associate professor, Azerbaijan Medical University
Aytekin ACHUNDOVA, doctor of philosophy in biological sciences, associate professor, Baku Slavic University

Exact Sciences

Mahammad MEHDIYEV, academician, Baku State University
Eldar VALIYEV, academician, National Technical University / Ukraine
Yashar MEHRALIYEV, doctor of mathematical sciences, professor, Baku State University
Eldar MASIMOV, doctor of physical and mathematical sciences, professor, Baku State University
Maarif JAFAROV, doctor of physical and mathematical sciences, professor, Baku State University
Natig AHMEDOV, doctor of physical and mathematical sciences, professor, Azerbaijan State University of Economics

Technical Sciences

Elchin ISKANDARZADE, doctor of technical sciences, Professor, Azerbaijan Technical University
Shahlar BABAYEV, doctor of technical sciences, docent, Azerbaijan State Agrarian University
Elov BOTIR, doctor of philosophy in technical sciences, docent, Tashkent State University the Uzbek Language and Literature named after A.Navai / Uzbekistan
Zafar JAFAROV, doctor of philosophy in technical sciences, docent, Azerbaijan State University of Architecture and Construction

DOI: <http://www.doi.org/10.36719/2663-4619/66/61-64>

Nərgiz Səməd qızı Səlimova
Azərbaycan Dillər Universiteti
doktorant
salimovanargiz.adu@gmail.com

“JARQON” VƏ “ARQO” ANLAYIŞLARI AZƏRBAYCAN LEKSİKOLOGİYASINDA

Açar sözlər: jarqon, arqo, ümumxalq dili, ədəbi dil, leksik vahidlər

The concepts of "jargon" and "argo" in Azerbaijani lexicology Summary

The common language unites the entire lexical composition of the national language, includes all its layers, from active vocabulary to passive, from common lexical units to words used in a particular environment, in the speech of a certain stratum or group of people. The latter include slang words. In Azerbaijani lexicology, there is no definite, well-established approach to jargon, since this layer of the language has not yet been studied. Jargonisms, like many other "-isms", are not commonly used, but they are part of the common language, are an integral part of the national language and require close attention, since they, being used in fictions, perform an important function of speech characteristics of heroes.

Key words: *jargon, arqo, common language, literary language, lexical units*

Dil, ictimai şüurun xüsusi forması kimi, bir-biri ilə sıx bağlı olan iki əsas funksionu yerinə yetirir: 1) gerçəkliyin faktları, hadisələri, predmetlərinin dərk funksiyası; 2) insanların ünsiyyət funksiyası. Bu funksiyaların yerinə yetirilməsində leksika-dilin söz ehtiyatı mühüm rol oynayır. Ümumxalq dilinin leksikası ən müxtəlif bucaqlar altında nəzərdən keçirilə bilər və keçirilir. O, dilçiliyin xüsusi bölmələri tərəfindən (leksikologiya, stilistika və s.) öyrənilir və hazırda antropoloji paradigmanın üstünlük təşkil etməsi ilə bağlı linqvistikanın yeni yaranmış sahələrinin (koqnitiv dilçilik, linqvokulturologiya və s.) tədqiqat obyektinə də çevrilir.

Ümumxalq dili anlayışı özündə xalqın dilinin bütün zənginliyini, bütün zümrə və təbəqələrin, sosial mövqeyindən asılı olmayaraq, hamısının bu və ya digər dərəcədə işlətdiyi və ya nə vaxtsa fəal işlətdiyi, hazırda isə dilin passiv ehtiyatında qalan dil vahidlərinin (arxaizm, tarixizm və s.) hamısını özündə ehtiva edir. Dilin lüğət tərkibinə daxil olan leksik vahidlərin hamısı küll şəklində ümumxalq dilini əmələ gətirir. Aydın ki, həmin leksik vahidlər hamı tərəfindən eyni intensivliklə və eyni mənada işlədilmir. Ən əsası odur ki, həmin leksik vahidlər həmin xalqın dil sərvətinin ayrılmaz tərkib hissəsi olub, dil daşıyıcılarının əksəriyyəti üçün anlaşılardır.

Ümumxalq dilinin tərkibinə daxil olan leksik vahidlər işlənmə dairəsinə və tezliyinə, aktuallığına görə müxtəlif qruplara bölünür. Bu bölgünün əsasında konkret söz qrupunun ümumi səciyyəvi xüsusiyyətləri, əlamətləri durur. Ümumxalq dilini formalaşdıran söz qruplarının heç də hamısı ədəbi dil həddlərində olmur.

Məhdud yayılma və istifadə arealına görə fərqlənən söz qrupları, adətən, ədəbi dilə daxil edilmirlər, lakin onlar bədii diskursda özlərinə kifayət qədər geniş yer alır və əsas etibarilə obrazların leksik xarakteristikası məqsədilə istifadə olunurlar. Real gerçəklikdə isə onlar əsasən müəyyən sosial qrupun və təbəqənin şifahi nitqində özlərinə yer alırlar. Bu leksik vahidlərin əsas fərqləndirici xüsusiyyəti onların «ümumişlək» olmamasıdır. Ümumişlək sözlərdən fərqli olaraq onlar «hamı tərəfindən eyni dərəcədə və eyni mənada» (5, s.243) başa düşülmür.

Bu leksik vahidlərdən bir qrupunu Azərbaycan dilçiliyində demək olar ki, öyrənilməmiş jarqon sözlər və ya jarqonizmlər təşkil edir.

Ümumxalq dilində jarqonizmlərin yerini müəyyənləşdirmək üçün onun xüsusiyyətlərinə nəzər salmaq, ədəbi dil həddlərindən kənarda olan digər qrup dil vahidləri arasında yerini və özəlliklərini müəyyənləşdirmək, bu problemə elmin hazırkı mərhələsində mövcud olan baxışları nəzərdən keçirmək vacibdir.

Jarqonizmlər insan danışmağa başlayandan, nitqdən ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etməyə başlayandan meydana gəlir, istifadə olunub. Onların yaranma və «dövriyyədə olması» ən müxtəlif amillərlə şərtlənsə də, əsas səbəb ümumi maraq dairəsi olan bir qrup insanın öz aralarında anlaşması məqsədinə xidmət edib və ümumişlək dildən fərqli olaraq, bu dar sosial və ya peşə qrupuna daxil olanların nitqi geniş dairədə dil istifadəçiləri üçün əsasən anlaşılıqlı olmayıb. Bu qrupa daxil olan söz və ifadələr ya süni yaradılır, ya da

ümumişlək leksika vahidlərinin təhrif olunması və ya mənasının dəyişdirilməsi yolu ilə yaradılır. Jarqonizmlər informasiyanın sürətlə və əsasən gizli çatdırılması vəzifəsinə xidmət edir.

Jarqon anlayışına müxtəlif sorğu mənbələri və xüsusi ədəbiyyatda verilən təriflər və izahlar əsasən bir-biri ilə səsleşsələr də, tam identik deyillər və bunun da əsas səbəbi linqvistikada anlayışın özünün tam birmənalı qavranıla bilməməsi ilə bağlıdır. Bunu müxtəlif mənbələrdə verilən izahların müqayisəsi zamanı bariz görmək olar.

«Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti»ndə deyilir: «**Jarqon** - *Ümumxalq dilindən ayrılan və öz spesifik söz və ifadələri ilə ondan fərqlənən müəyyən ictimai və ya peşəkar qrupunun danışdığı dil. // Yalnız müəyyən ictimai qrup içərisində başa düşülən şərti dil*» (1. s.623). Ə.Fərəcov jarqonu «*oğruların, peşəkar dilənçilərin, çərçilərin və s. bu kimi ictimai qrupların şərti dili*» adlandırır və jarqon sözlərin necə yaranması məsələsinə diqqəti cəlb edərək, göstərir ki, «*gizli dil yaratmaq məqsədilə jarqonda ya məlum sözlər şərti mənada işlədilir, ya da sözlər təhrif edilir. Buna görə də hər cür təhrif edilmiş dil jarqon adlanır*» (3, s.42). Bu deyimin birinci hissəsi ilə bütövlükdə razılaşmaq olarsa, ikinci hissəsi ilə razılaşmaq çətindir, çünki məntiqi baxımdan jarqon təhrif olunmuş dil ola bilər, lakin istənilən təhrif olunmuş dil jarqon deyil. Məsələn, azyaşlı uşaqların «dili» əksər hallarda ümumxalq dilinin təhrif olunmuş şəkli olur, lakin uşağın dilində səslənən leksik vahidləri jarqonlara aid etmək olmaz. Digər tərəfdən, «təhrif olunan dil» məna yükü daşıdırsa, yəni leksik vahidin arxasında hər hansı digər dil daşıyıcısının başa düşdüyü, öz şüurunda, konseptosferində canlandırma bildiyi konsept dayanmırsa, deməli bu vahid də jarqon adlandırıla bilməz.

Ə.Fərəcovun verdiyi izahda jarqonun bu kimi xüsusiyyətləri fərqləndirilir: jarqon – 1) təhrif edilmiş dildir; 2) ümumxalq dilindən ayrılıb və heç bir müstəqilliyi yoxdur; 3) özünün əsas lüğət fondu və qrammatik quruluşu yoxdur; 4) spesifik söz və ifadələrə malikdir (3, s.42). Azərbaycan dilçiliyində bu qrup leksik vasitələr yetərinə öyrənilmədiyi üçün bu bəndlərin hər biri diskussiya obyektinə ola bilər.

Bir dildə danışan adamlar eyni bilik səviyyəsinə, eyni ixtisasa malik olmadıqları kimi, müxtəlif şəraitdə və məkan etibarilə müxtəlif yerlərdə yaşayırlar. Ona görə də hər hansı bir dildə danışan adamların da işlətdikləri sözlərin miqdarı və səciyyəsi də müxtəlif olur. Bu cəhətdən, yəni lüğət tərkibində olan sözlərin işlədilməsi baxımından müasir Azərbaycan dilinin leksikasını belə qruplaşdırılır: dialekt leksikası, peşə-sənət leksikası, terminoloji leksika, jarqon leksikası və arqoizmlər (2, s.70)

S.Cəfərov hesab edir ki, «*bəzi peşə sahibləri və ya bir qrup adamlar, hətta bütöv bir kənd tərəfindən ancaq bir-birini başa düşmək üçün, başqalarından gizli danışmaq üçün ədəbi dildə işlədilən sözləri xüsusi mənada işlətmək və ya süni söz yaratmaq hallarına rast gəlmək olur. Belə leksika jarqon leksika adlanır*» (2, s.76). S.Cəfərov jarqonların tərkibində arqotizmləri fərqləndirir, lakin onun bu qrup leksik vahidlərə verdiyi xarakteristika yuxarıda dediyindən demək olar ki, fərqlənir. Onun fikrincə, arqotizmlər başqalarının başa düşməməsi üçün süni yaranan, yaxud da ədəbi dildə işlənən sözlərin təhrifi ilə meydana gələn jarqonlardır (2, s.77). Bu deyimdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, arqotizmlər jarqonların tərkibinə daxildir və daha məhdud işlənmə dairəsinə malikdir. Bunu akademik A.Qurbanov da vurğulayır və bildirir ki, «*Arqo məhdud işlənmə dairəsinə malik olan söz qrupudur. Arqolar müəyyən peşə adamları arasında gizli anlaşma vasitəsi kimi işlədilən sözlərdir*» (5, s.273). Akademik A.Qurbanovun fikrincə, arqo sözlər ilkin olaraq dar mühəddə yaranır, sonralar genişləniib bir çox peşə (?) sahələrində istifadə edilmişdir. Müəllif peşə sahələri deyir, amma misal kimi peşə sahələri ilə yanaşı müxtəlif zümərələri, sosial təbəqələri də göstərir (zadəgan arqoları, hərbi arqolar, idman arqoları və s.). Beləliklə, bu yanaşma da jarqon və arqo sözlərinin xarakteristikasına aydınlıq gətirir.

Professor B.Xəlilovun sözlərinə görə, arqolar daha məhdud dairədə işlənən sözlərdir (4, s.135). Mənşə etibarilə arqo fransız sözüdür; əvvəllər fransız dilində oğrular, dilənçilər, sonra isə «oğru, dilənçi danışığı» mənalı daşıyıb. Bu kimi sözlər və ifadələr Azərbaycan dilində əsasən kriminal aləmdə işlədilir. İnternet məkanında bu kimi söz və ifadələr «Oğru sözləri» başlığı altında verilir və əsas etibarilə rus dilindən alınmalarla təmsil olunur. Bunun kökləri tarixi inkişaf yolumuzla bağlıdır. İki yüz ilə yaxın rus dövləti tərkibində olmaq son nəticədə kriminal elementlərin də həmin məkanda formalaşması və rusdilli arqolardan istifadə etməsinə gətirib çıxartmışdı. Bu səbəbdən kriminal aləmdə rusdilli arqoların üstünlük təşkil etməsi təəccüblü deyil. Məsələn, «zapadlo», «otviçat», «sxotka», «karoçi» və s.

Gördüyümüz kimi verilən təriflərin və izahların heç biri jarqon sözlərin dinamik xarakterini, milli dildə onun yayılma mexanizminin xüsusiyyətlərini anlamağa imkan vermir. Təriflərdən görünür ki, jarqonla arqo arasında dəqiq hədd müəyyənləşdirmək qeyri-mümkündür. Belə fərziyyə yürütmək olar ki, arqo qapalı kriminal və peşə qrupları daxilində işlədilən söz və ifadələr, jarqon isə bu çərçivədən kənara çıxıb, müəyyən dərəcədə milli dilə daxil olmuşlardır. Ehtimal etmək olar ki, arqo sosial və ya peşə qrupu hüduqlarından kənara çıxan kimi jarqona çevrilir, çünki arqo əsasən gizli anlaşma məqsədilə işlədilir, istifadə dairəsi genişləndəndən sonra isə əsas göstəricilərini itirir. Bu sözlərdən daha çox cəmiyyətin aşağı təbəqələrində

istifadə edilir. Lakin qeyd etmək olar ki, bəzi mütəxəssislər cəmiyyətin başqa təbəqələrinin leksikasında da arqolar fərqləndirirlər. B.Xəlilov tələbələr arasında *quyruq* kəsr mənasında, alverçilərin dilində *kalan* varlı mənasında işlədildiyini göstərir (4, s.136). Eyni sözləri və eyni mənada A.Qurbanov da arqo qismində misal kimi göstərir və bildirir ki, «Arqo sözlər, əsasən, üç yolla: milli dilə məxsus sözlərə gizli şərti mənə verməklə, qondarma sözlər hesabına və alınma sözlərin köməyi ilə yaradılır» (4, s.273).

Bu sözləri jarqon sözlər haqqında da demək olar. Lakin A.Qurbanov jarqon sözləri daha geniş mənada götürür və bir-birini əslində inkar edən kontekstlərdə işlədir. Belə ki, o, «burjua jarqonu», «dəftərxana jarqonu», «dənizçilik jarqonu», «sinfi jarqon» və s. anlayışların olduğunu göstərir (5, s.274). Lakin nəzərə alsaq ki, burjua jarqonu müəyyən sinfin jarqonu, dəftərxana jarqonu əslində rəsmi üslubda işlənən söz və konstruksiyaların toplusudur, dənizçilik jarqonu müəyyən peşə sahəsində işlənən spesifik söz və ifadələr olduğundan, verilən «təsnifat» və ya qruplaşdırma jarqon anlayışını açmağa xidmət etmirlər.

Jarqon sözlərə professor B.Xəlilovun da baxışı birmənalı deyil. Doğrudur, o, A.Qurbanova nisbətən jarqonların mənasını və istifadə dairəsini bir qədər daraldır və hesab edir ki, «jarqon sözlər məhdud sosial dairədə işlədilən sözlərdir» və onlardan «daha çox ali, yüksək zümrənin nümayəndələri istifadə edirlər (?). Onlar öz aralarında bu sözlərə əcnəbi danışq dili kimi müraciət edirlər» (4, s.136). Lakin onun da gətirdiyi misallar jarqon sözlərin xarakteristikasına xidmət etmir. O, jarqon sözlərə misal kimi, «Ölülər», «O olmasın, bu olsun», «Anamın kitabı» kimi əsərlərdə işlədilən əcnəbi söz və ifadələri göstərsə də, işlənmə yerinə, məqsədinə və yerinə yetirdiyi funksiyaya görə bu söz və ifadələr barbarizmlər, yəni işlədildiyi dil kontekstində, konkret diskursda «yabançı» görünən, səslənən leksik vasitələr, sintaksik konstruksiyalardır. B.Xəlilov C.Məmmədzaadənin «Ölülər» əsərindən misal gətirir: «Dər Xəzaini qüdrət, çöhrü şəriflər əz elm və nəfistər əz daniş nist» (4, s. 137). Gördüyümüz kimi, bu misalda müəyyən sosial təbəqə və zümrənin söz və ifadələrdən gizli danışq məqsədilə istifadə etməsindən danışmaq olmaz. Burada əsərin qəhrəmanı özünün «elmi olmasını» göstərmək və camaatın «gözüne kül üfürmək» məqsədilə fars dilinə müraciət edir. Başqa bir misal M.F.Axundov yaradıcılığı ilə bağlıdır. Dərviş Məstəlişahın dilində səslənən «*ya milixa, ya silixa, ya bilixa*» heç bir mənə yükü daşmır, ona görə də onları jarqon və ya arqo sözlər qismində fərqləndirmək mümkün deyil, çünki jarqo və arqo sözlərin əsas məqsədi müəyyən mənə yükünü konkret sosial təbəqə və ya qrup nümayəndələrinə çatdırmaqdan ibarətdir.

Beləliklə, Azərbaycan leksikologiyasında jarqona birmənalı baxış hələ də yoxdur və bu da problemin yetərinə öyrənilməməsi ilə bağlıdır. Jarqonun, termin kimi, tərifini vermək üçün onun əsas xüsusiyyətləri, fərqləndirici əlamətləri və mənə tutumunu dəqiq müəyyənləşdirmək və tipoloji xüsusiyyətlərini ümumiləşdirmək lazımdır. Bunu etmədən, yalnız jarqonun deyil, istənilən terminin tərifini vermək mümkün deyil.

Jarqon sözlərin arxasında müəyyən mənə qatı, konsept dayanır və eyni sosial təbədən, qrupdan olan adamlar həmin mənəni, konsepti qavraya bilirlər. Jarqonizmlər ümumxalq dilinin tərkib hissələrindən biri olub, dilin lüğət tərkibində özünəməxsus yer tutur. Onlar bir sıra digər «-izm»lər kimi ümumişlək leksikadan kənarda olsalar da, milli dilin ayrılmaz hissəsidir və xüsusilə bədii diskursda fəal istifadə olunur. Buna görə də jarqonizmlər və ya jarqon sözlər adlandırılan leksik vahidlərin toplanmasına və xüsusi tədqiqat obyektinə kimi öyrənilməsinə ehtiyac var.

Beləliklə, jarqonizmlər və ya jarqon sözlər dilin mühüm hissəsini təşkil edir və onun artıq oturmuş normativ nüvəsini əhatə edir. O, nüvədən qeyri-normativliyi, mütəhərrikliyi, qısa tarixi dövr ərzində dəyişilə bilmək qabiliyyəti ilə fərqlənir. O, yüksək məhsuldarlığı ilə fərqlənir və müasir dilin güclü zənginləşmə mənbəyi qismində çıxış edir. Yazılı və şifahi nitqdə o, bu kimi dil funksiyalarını yerinə yetirə bilir: yeni həyatı, siyasi, texnoloji dəyişiklikləri birinci təsvir etmək; kommunikanta güclü emosional, mümkün qədər daha effektiv təsir etmək. Jarqon vasitəsilə sosial və dil tabuları çox asanlıqla aradan qaldırılır. Jarqon dəbdəbə və patetikanın əksi olub, ən ağır, acılı məqamlarda müdafiə mexanizmi qismində çıxış edir. Jarqon ingilis dilindəki slənq anlayışına yaxındır. Lakin dərhal qeyd etmək lazımdır ki, slənq anlayışı jarqona nisbətən xeyli geniş anlayışdır. Hətta bəzi müəlliflər slenqlə qeyri-ədəbi leksikanın hamısını, yəni peşə sözləri, barbarizmlər, vulqarizmlər, jarqon və arqoların məcmusunu eyniləşdirirlər. Əlbəttə, bu baxışla birmənalı razılaşmaq və qeyri-ədəbi leksikanın hamısını slənq adlandırmaq olmaz, çünki qeyri-ədəbi dilə aid edilən söz qrupları (vulqarizm, jarqonizm, peşə sözləri və s.) cəmiyyətin sosial təbəqələrini bir-birindən fərqləndirir. Belə ki, *peşə sözləri* müəyyən peşə sahəsində çalışan insanları birləşdirir.

Vulqarizmlər kobud, latayır sözlərdir və dil daşıyıcıları tərəfindən gündəlik həyatda işlədilmir.

Jarqonizmlər isə, artıq qeyd etdiyimiz kimi, müəyyən qrup insanlar tərəfindən işlədilən söz və ifadələr olub, heç də hamı tərəfindən anlaşıqlı olmur.

Bu söz qruplarının hər birinin öz səciyyəvi xüsusiyyətləri olsa da, son illərdə, ölkələr arasında sərhədlərin şəffaflaşması, ünsiyyət dairəsinin genişlənməsi, kompüter texnologiyalarının həyatın bütün sahələrinə geniş

nüfuz etməsi ilə bağlı dil baxımından sosial qruplar və təbəqələr arasında hədlərin incəlməsi, silinməsi müşahidə olunur və bu problemin öyrənilməsinə xüsusi diqqətin artması labüdləşir.

References

1. The Explanatory Dictionary of Azerbaijani Language. In four volumes. I volume - Baku: East-West, 2006
2. Jafarov S. Modern Azerbaijani Language, II part, Lexicon - Baku: East-West, 2007
3. Farajov A. The Explanatory Linguistics Dictionary - Baku: Education, 1969
4. Khalilov B. Lexicology of Modern Azerbaijani Language - Baku, 2008
5. Gurbanov A. The Modern Azerbaijan Literary Language. In two volumes. I volume- Baku, 2019

Rəyçi: f.f.d. X.Əliyeva

Göndərilib: 05.05.2021

Qəbul edilib: 11.05.2021

İÇİNDƏKİLƏR

Rafail Ayvaz oğlu Əhmədli, Lalə Yaşar qızı Əhmədova	
Nizami Gəncəvinin əsərlərində ədalət məsələsi	6
Саодат Худайбердиевна Мухамедова, Солихова Озода Сойибжоновна	
Об опосредственной валентности в узбекском языке	9
Suliddin Ağamalı oğlu Abbasov, Səbuhi Nəbi oğlu Məmmədov	
Balanslaşdırılmış yemləndirmənin heyvanların Azərbaycan törəmə qabiliyyətinə təsiri	14
Rəhim Məhəmməd oğlu Rəhimov, Ceyhun Telman oğlu Abdullayev	
Mikrokontrollerli geniş diapozonlu temperatur tənzimləyicisi	19
Bəhram Əndəlib oğlu Quluzadə, Gülgəz Sabir qızı Salmanova	
Nizami və astronomiya	23
Абдурахмон Мадаминов	
Ўзбек адабий тилида отли мураккаб сўз бирикмалар деривацияси	27
Nailə ismayıl qızı Mönsümovna	
Ali təhsilin aşağı pilləsində oxunun təşkili	30
Aynur Əfsər qızı Quliyeva	
Bədii ifadə vasitəsi: eyham və növləri	34
Азизахон Муйдиновна Расулова	
К вопросу выражения уступительных отношений в текстах на узбекском языке	37
Elnarə İlham qızı Tağıyeva	
“Sirlər xəzinəsi” əsəri Azərbaycan intibahının qiymətli bir abidəsi kimi	41
Tərlan Əliş qızı Əliyeva	
Morfologiyanın tədrisində tarixi komentariyalardan istifadə imkanları	45
Nazilə Əli qızı Quliyeva	
Xurşidbanu Natəvanin həyatı və bədii fəaliyyətinə dair	49
Məhbubə Sarxan qızı Fətullayeva	
Qarabağ Azərbaycandır – tarixlə müasirliyin qovuşduğu diyarın milli-tarixi mədəniyyəti	53
Gulnar Zahirali Alizade	
Metaphors in the novel “Sister Carrie” by Theodore Dreiser	57
Nərgiz Səməd qızı Səlimova	
“Jarqon” və “arqo” anlayışları Azərbaycan leksikologiyasında	61
Nüsrət Kamal oğlu İbrahimov	
Rəqəmsal iqtisadiyyat və onun təhlili zamanı nəzərə alınan əsas göstəricilər	65
Nəzakət Əli qızı Quliyeva	
Pedaqoji ünsiyyət və onun psixopedaqoji məsələləri	69
Aytac İlham qızı Cəfərova	
Dənizlə yükdaşımada daşıyıcı məsuliyyətinin istisna edildiyi hallar	72
Narmin Zakir Najafova	
Procedure of tendency map on the basis of geographical information system of Jalilabad cadastry district	77
Xanım Rafiq qızı Məmmədova	
Adlardan fel düzəldən məhsuldar və qeyri-məsuldar şəkilçilər	81
Aynur Sabir qızı Osmanova	
Azərbaycan dəzgah qrafikasında ənənə və müasirlik	85
Ülvi Mədət oğlu İsmayilov	
Məktəb direktorlarının yaradıcı liderlik xüsusiyyətləri ölçmə vasitəsinin doğruluğu və etibarlılığının təhlili	89
Тарлан Мухтадыр оглы Гамидов	
Уголовно-процессуальные функции: проблемные вопросы определения понятия	94
İlahe Sahib kızı Yusifli, Cengiz Yüksel oğlu Kartın	
Kafkas İslam ordusunun Bakü nü kurtarma yönünde faaliyetleri	98
Aytac Turab qızı Hüseynova	
Heydər Əliyev adına neft emalı zavodunun modernləşdirmə təfərrüatları	106
Hilal Mehti oğlu Abbasov	
İdmanda manupilyasiyanın müxtəlif tipləri	109
Тарлан Мухтадыр оглы Гамидов	
Психологический контакт при производстве следственных действий	114

Айдан Адгезал гызы Мамедова	
Состояние, структура и динамика региональной преступности несовершеннолетних	118
Nübar Yahyabala qızı Bağiyeva	
Xalçaçı rəssam Məmməd Hüseyin Hüseyinovun yaradıcılığı	121
Cahangir Fəxrəddin oğlu Şükürov	
Kompüter fotoeyniləşdirmə şəxsiyyətin eyniləşdirməsi üsullarından biri kimi.....	125
Gülnurə Ceyhun qızı Adıgözəlova	
Yaxın və Orta Şərq ölkələrindəki iş yerlərinin və layiqli əmək haqqının axtarışı miqrasiyaya təsiri	128
Günel Fariz qızı Zamanova	
Hava gəmilərinin ələ keçirilməsi taktikası	132
Məryəm Rasim qızı Məmmədli	
Azərbaycanda ali təhsil sistemində məsafədən təhsil təcrübəsi	136
Nəzrin Novruz qızı Məmmədova	
Əzim Əzimzadənin Mirzə Ələkbər Sabir poeziyasına münasibəti	140
Ниджат Рафаэль оглы Джафаров	
Понятие и содержание права на свободу совести	145
Nigar Səfxan qızı Məhərrəmovə	
Klassik kompozisiyalı Azərbaycan xalçalarının tarixi icmalı	149
Asiya Xasay qızı Osmanova	
Müasir Azərbaycanın batika ustalarının əsərlərində estetik auranın bədii həlli	154
Sevil Aliheydar Damirli	
The european commission as the guardian of the treaties	160
Vüsalə Rafiq qızı Əliyeva	
Cəlal Ağayev yaradıcılığında Abşeron mövzusunun bədii həlli	164
Leyla Mobil Khankishiyeva	
The concept of "creator" in accordance with the legislation of the Republic of Azerbaijan	168
Faiq Vahid oğlu Əzimov	
Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə görə siyasi sistemin normativ əsasları	173
Aysel Nazim qızı Quluzadə	
Müasir Azərbaycan incəsənətində Arif Əziz yaradıcılığının xüsusiyyətləri	177
Nərmin Qismət qızı Həsənova	
ABŞ-da orta təhsil pilləsində coğrafi təhsilin təhlili	181
Gülşən Əhliman qızı Əliyeva	
Müasir qiymətləndirmə və onun təşkilinə verilən tələblər	185
Səxavət Böyükağa oğlu Əhmədli	
Cinayət qanununun düzgün tətbiq olunmaması ilə bağlı istintaq səhvləri	188
Rövşən Azər oğlu İsmayılov	
Dərin qazma prosesi zamanı baş verən boru tutulması problemləri	192
Toğrul Abbas oğlu Abbashı	
European court of human rights: review of decisions (Hiro Balani / Spain)	196
Farida İbrahim Hasanlı	
Cooperation of states against violation of the legal regime based on the principle of freedom of the high seas	199
Zəhra Etibar qızı Babayeva	
Psixi inkişafında ləngimə olan uşaqların pedaqoji-psixoloji xüsusiyyətləri və yaranma səbəbləri	202
Tural Qulu oğlu Mahmudov	
Qloballaşan dünyada turizm sektoru rabitə texnologiyaları və rəqabət qabiliyyəti	206
Ülviyyə Ələskər qızı Hüseynova	
Azərbaycan Respublikasında Avropa İttifaqı çərçivəsində əməkdaşlıq və turizmin inkişafı	209
Nəzrin Elmar qızı Şahbazlı	
Doping maddələrindən istifadə zamanı yaranan problemlər və həll yolları	213
Айдан Адгезал гызы Мамедова	
Усовершенствование законодательства и призывы борьбы с преступностью несовершеннолетних	217
Paşa Teymur oğlu Zeynalov	
Respublikamızda məşğulluq və işsizliyin səviyyəsinin müasir vəziyyəti	221
Ləman Elxan qızı Ağayeva	
SAP sisteminin qazma bloku, müvafiq platformaların təsnifatı və yaradılması	225

Aygun Gunduz Guliyeva

Tax planning and state aid under the European law 228

Gulzada Ilham Mirzamammadova

The obligations of developing and developed states in respect to environmental
issues within unclos 233

Çapa imzalanmışdır: 20.05.2021

Kağız formatı: 60/84

H/n həcmi: 30

Sifariş: 385

“ZƏNGƏZURDA” çap evində çap olunub

Ünvan: Bakı şəh., Mətbuat prospekti, 529-cu məh.

Tel.: (050) 209 59 68; (055) 209 59 68; (012) 510 63 99

e-mail: zengezurda1868@mail.ru

